

શ્રી

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

દોહરો.

આત્મવૃત્તિ નિર્મલ કરે, આપે તત્ત્વ વિકાસ;
આત્માને આરામ દે, આત્માનન્દ પ્રકાશ.

પુસ્તક ક્ર. ૬. વિક્રમ સંવત ૧૯૬૫. કાર્તિક. અંક ૪ થો.

પ્રભુ સ્તુતિ.

“ વિમળા નવ કરશે ઉચાટ ” એ રાગ.

ભવિકા ભાવ ધરીને ભજે જિનેશ્વર દેવનેરે (ટેક)

વીતરાગ પ્રભુ શિવ^૧ સુખકારી,

અષ્ટા^૨દશ દૂષણ પરિહારી,

એ સખે ઉપકર તણી શુભ દેવનેરે.

ભવિકા ૧

કરુણાળુ પ્રભુ કેવલ^૩ ધારી,

સુંદર શિવ^૪ પદના સુવિહારી,

તેને ભજતાં છોડો અચર^૫ કુદેવનેરે.

ભવિકા ૨

જ્ઞાનામૃત^૬ જારપૂર પ્રભુ છે,

જ્ઞાન તણા રસમાંહિ વિભુ^૭ છે,

ધરો શીર્ષ^૮ એ સુર અસુરાદિક દેવનેરે. ભવિકા ૩

૧. મોક્ષ સુખને કરનારા. ૨. અઘાર દૂષણનો ત્યાગ કરનારા,
જ્ઞાનને ધારણ કરનારા ૪. મોક્ષ પદમાં સારી રીતે વિહાર કરનારા
૬. જ્ઞાનરૂપ અમૃતથી જારપૂર. ૭. વ્યાપક. ૮. મરતક. ૯. સુર અસુર
દેવતા યોગ્ય

૭૪

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

નિર્મલ નામ જપો જીનવરનું,
સ્મરણ કરો એ શિવપદ^૧ ધરનું
ધ્યાવો ધર્મ ધરી દેવાધિક દેવનેરે.

ભવિકા ૪

ગૃહસ્થ ધર્મ

ગૃહસ્થધર્મના “ ૨સામાન્યપણાથી ” ને “ ૩વિશેષપણાથી ” એમ બે ભેદ છે.

૧ કુળક્રમથી આવેલું, ૨ અનિન્દ્ય અને ૩ વૈભવાદિની અપેક્ષાએ ન્યાયથી “અનુષ્ઠાન કરવું” એ સામાન્ય ગૃહસ્થ ધર્મ.

૧ મોક્ષ પદને ધારણ કરનાર.

૨ “ સર્વ ધર્મી પુરૂષોને સાધારણ અનુષ્ઠાનરૂપ ” જે ધર્મ તે “ સામાન્યપણાથી ગૃહસ્થ ધર્મ ”

૩ “ વિશેષ પ્રકારે સમકિત દર્શનની અને અણુવ્રતાદિ વ્રતની પ્રાપ્તિ ” એ વિશેષ પણાથી ગૃહસ્થ ધર્મ.

૪ પિતા-પિતામહ આદિ પૂર્વ પુરૂષોએ સેવતાં સેવતાં આપણા કાળ સુધી આવેલું. ૫ નિન્દવા યોગ્ય નહિ તે. મદિરા આદિ નિષિદ્ધ વસ્તુઓનો વ્યાપાર નિન્દ્ય છે. ૬ વિભવ=મુળ ધન, પાસે મુડી હોય તે. વૈભવાદિની અપેક્ષાએ—કાળ ક્ષેત્રાદિ સહાયક અને બળ. એ સર્વની અપેક્ષાએ, પોતાની પાસે મુડી હોય તેનાં પ્રમાણમાં; અતિઉચ્છ્રમણપણે નહિ, તેમ અતિ કૃપણતાથી પણ નહિ. ૭ ન્યાયથી: વાણિજ્યનાં સંબંધમાં ન્યાયથી=શુદ્ધમાપ-તોલ અને ધર્મને બાદ ન આવે તેવો વ્યવહાર, એ સર્વયુક્ત; રાજ્ય સેવાનાં સંબંધમાં ન્યાયથી=સેવા કરવા યોગ્ય પુરૂષોનું યોગ્ય અવસરે મન રંજન કરવા યુક્ત.

૮ એ બે પ્રકારનું છે. (૧) વાણિજ્ય, (૨) રાજ્યસેવાદિ.

અહિં શાસ્ત્રકાર ગૃહસ્થના અનિન્દ્ય અનુષ્ઠાન એટલે આચરણોને ધર્મ કહે છે, તેનું કારણ કે ગૃહસ્થ યદ્ય વ્યાપારાદિ અનુષ્ઠાન ન કરે તો તેને નિર્વાહનો વિચ્છેદ થાય અને તેથી તે ધર્મ ક્રિયા પણ કરી શકે નહીં. એટલે અધર્મ થાય. માટે ન્યાયથી વૈભવ ઉપાજન કરવો એ ધર્મ કહેવા છે.

શુદ્ધસ્થ ધર્મ.

૭૫

ન્યાયોપાત્તમ્ હિ વિત્તમુભયલોકાહિતાય ॥

અર્થ—ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય ઉભય લોકના હિતને અર્થે છે.

વિવેચન:—ન્યાયથી—શુદ્ધવ્યવહારથી. ઉભયલોક—બન્ને લોક (આ લોક તથા પરલોક).

ગનભિશંકનીયતયા પરિભોગાદિધિના તીર્થગમનાચ્ચ ॥

અર્થ—તેના શંકારહિતપણે ઉપભોગ થાય છે; તથા એથી વિધિ સહિત તીર્થગમન થાય છે માટે.

વિવેચન:—ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય બે લોકમાં હિતકારી થાય છે એ કેવી રીતે ? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે—તેના શંકારહિતપણે ઉપભોગ થાય છે માટે એ આ લોકમાં હિતકારી છે, અનેતેથી વિધિ સાહુત તીર્થ ગમન થાય છે, માટે એ પરલોકને વિષે હિતકારી છે.

શંકારહિતપણે: શંકા બે પ્રકારની, (૧) ભોગવનાર પુરૂષ ઉપર લોકોને શંકા આવે છે એ (૨) ભોગ્ય વસ્તુ એટલે ભોગવવાની વસ્તુ ઉપર શંકા આવે છે એ.

માટે ભાવાર્થ એવો છે કે—ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યના ઉપભોગ કરનાર ઉપર કોઈને કદિ પણ શંકા નથી.

અહિતાયૈવાન્યદિતિ ॥

અર્થ—ખીભું અહિતને અર્થેજ છે.

વિવેચન:—ખીભું એટલે અન્યાયથી ઉપાર્જિત (દ્રવ્ય) એ બન્ને લોકના અહિતને અર્થેજ છે, કાકતાલીય ન્યાયે કરીને પણ (ઓથિંતુ, અભણપણે પણ) એ હિતકારી થતું નથી.

તદનપાયિત્વેપિ મત્સ્યાદિગલાદિવદ્વિપાકદારૂણત્વાદિતિ ॥

અર્થ—તે (અન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય) વિનાશ ન પામે તો પણ (વિદ્યમાન રહે તો પણ) મત્સ્યાદિના ગળાદિની પેઠે તેનું પરિણામ દારૂણ છે.

વિવેચન:—વિનાશ ન પામે, એટલે પાપાનુબંધ પુણ્યના કારણથી એ અન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય યાવજીવ રહે તો પણ.

૭૬

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

મત્સ્યાદિઃ મત્સ્ય-પતંગ-કુરંગં અનુક્રમે સોહનાકાંટાથી, દીપ-કના પ્રકાશથી અને ગાયનથી ક્રસાઈને નાશ પામે છે, તે પ્રમાણે એ દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરનાઓનું પણ સમજવું.

ન્યાયઃ એવં હ્યર્થાપ્ત્યુપનિષત્પરેતિ સાયવિદ્ ઇતિ ॥

અર્થ—ન્યાય એજ દ્રવ્યને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રકૃષ્ટ અને અત્યંત રહસ્ય ભૂત ઉપાય છે એમ શાસ્ત્રજ્ઞ જનો કહે છે.

વિવેચન—આ વાતના દૃષ્ટાંત રૂપે તેઓ કહે છે કે

(૧) નિપાનમિવ મણ્ડુકાઃ સહઃ પૂર્ણમિવાણ્ડજાઃ

શુભકર્માણમાયાન્તિ વિવશાઃ સર્વસંપદઃ ॥

દેડકા જળાશયને વિષે આવે છે, અને પક્ષીઓ જળથી પૂર્ણ એવા સરોવર પ્રત્યે આવે છે; તેમ પરાધીન એવી સર્વ સંપત્તિઓ પુણ્યકર્મી પુરૂષને પ્રાપ્ત થાય છે.

(૨) નોદન્વાનર્થિતામેતિ નવામ્બોમિર્ન પૂર્યતે ।

આત્મા તુ પાત્રતાં નેયઃ પાત્રમાયાન્તિ સંપદઃ ॥

સમુદ્ર યાચના કરતો નથી. તોપણ એ જળથી નથી પૂરાતો એમ નથી. (જળથી પૂરાય છેજ). માટે આત્માને પાત્રતા પ્રત્યે પમાડવો (યોગ્ય કરવો). એ યોગ્ય થશે એટલે સર્વ સંપત્તિઓ એને પ્રાપ્ત થશે.

તતો હિ નિયમતઃ પ્રાતિબન્ધકકર્મવિગમઃ ઇતિ ॥

અર્થઃ તેથીજ (ન્યાયથીજ) નિશ્ચયે અન્તરાયભૂત કર્મનો નાશ થાય છે.

વિવેચન—અન્તરાયભૂત કર્મ એટલે અહિં લાલાન્તરાય ભૂત કર્મ તેનો નાશ થવાથી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાયજ છે.

દૃષ્ટાન્તઃ સમ્યક્ પ્રકારે કરેલી લાંઘણથી જેમ જવર-અતિ-સાર આદિ રોગોનો નાશ થાય છે તેમ ન્યાયથી એવા અન્તરાય ભૂત કર્મનો નાશ થાય છે.

શ્રુત્વસ્થ ધર્મ.

૬૭

સત્યસ્મિન્નાયત્યામર્થસિદ્ધિરિતિ ॥

અર્થ: (અને) એમ થયે છતે આગામી (ભવિષ્ય) કાળને વિષે મનવાંછિત વિભવ પ્રાપ્ત થાય છે.

અતોન્યથાપિ પ્રવૃત્તૌ પાસિકોઽર્થલાભો નિઃસંશયસ્ત્વનર્થે રિતિ ॥

અર્થ: એથી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિને વિષે પણ કદાચિત્ અર્થ લાભ થાય, તો એ યે નિશ્ચયે અનર્થજ છે.

વિવેચન—અન્યાયે કરીને વ્યવહાર કર્યે છતે કદાચિત્ તાત્કાલિક લાભ થાય; પણ પાછાપછી તે નિશ્ચયે હાનિજ થવાની. પણ પ્રથમ અન્યાયની પ્રવૃત્તિનોજ અસંભવ છે; કારણ કે એમાં રાજ દંડનો ભય છે.

કહ્યું છે કે;—રાજદણ્ડભયાત્પાપં નાચરત્યધમો જનઃ ।

પરલોકમયાન્મધ્યઃ સ્વભાવાદેવ ચોત્તમઃ ॥

અધમ પુરૂષ રાજદંડના ભયથી 'પાપનું' આચરણ કરતો નથી; મધ્યમ પુરૂષ પરલોકના ભયથી એ કરતો નથી; અને ઉત્તમ પુરૂષનો સ્વભાવ પ્રકીર્ણ એવું આચરણ કરતો નથી.

વળી કોઈ અત્યંત અધમપણનું અવલંબન કરીને અન્યાયથી પ્રવર્તે છે તથાપિ તેને અર્થ સિદ્ધિ થાય છે કારણ કે તે (અર્થસિદ્ધિ) એકાન્તિક નથી (નિશ્ચિતપણાએ રહિત છે.) આનું સમાધાન એમ કરવું કે પાપાનું જાણિ પુણ્યના ઉદયથી અર્થની સિદ્ધિ તો થાય; પણ જે અનર્થ છે તેતો અવશ્ય થવાનોજ. કારણ કે અન્યાય માર્ગે પ્રવર્તિ કર્યાથી ઉપાર્જન કરેલા અશુદ્ધ કર્મનો, તેને ફળ પ્રાપ્તિ થયા અગાઉ નાશ થતો નથી. કેમકે

અવદયમેવ મોક્તવ્યં કૃતં કર્મ શુભાશુભમ્ ।

નામુક્તમ્ ક્ષીયતે કર્મ કલ્પકોટિશતૈ રપિ ॥

કરેલું એવું શુભ અથવા અશુભકર્મ અવશ્ય ભોગવવું પડે છે; કોટિજાંબ કલ્પ વીતી જાય તોપણ કર્મ ભોગવ્યા વિના નષ્ટ થતું નથી.

૭૮

આમાનન્દ પ્રકાશ.

તથા સમાનકુલશીલાદિભિરગોત્રજૈવૈવાહ્યમન્યત્ર વહુવિરુદ્ધેભ્યઈતિ ॥

અર્થ: તથા જેમને ઘણા માણસો સાથે વિરોધ હોય તેવા લોકોને વર્જિતે, સમાન કુલ-શીલાદિવાળા અન્ય ગોત્રીઓની સાથે વિવાહ કરવો ઉચિત છે.

કુળ=પિતા-પિતામહ આદિ પૂર્વ પુરૂષોનો વંશ.

શીલ=મદ્ય-માંસ-રાત્રીભોજનાદિનો પરિહારરૂપ વ્યવહાર.
' આદિ ' શબ્દે કરીને ' વિભવ, વેશ ભાષા ' પ્રમુખ સિમજવાં.

ગોત્ર=એક પુરૂષથી ઉત્પન્ન થયેલ વંશ.

ગોત્રજ એટલે એક પુરૂષથી ઉત્પન્ન થયેલ વંશમાં જન્મેલા-તેમની સાથે વિવાહ કરવો અનુચિત છે.

(૧) હવે ઉપર કહ્યું તેથી વિરુદ્ધ રીતે, અસમાન કુલ-શીલ-વાળાઓની સાથે વિવાહ કરવામાં બહુ નિસદ્ધિપણું (અઘટિતપણું) થાય છે. કેમકે વિભવ સંબંધી તક્ષવત હોય અર્થાત્ વરવાળા અને કન્યાવાળાના વૈભવમાં ન્યુનાધિકતા હોય તો સમાન સંબંધ ન કહેવાય. કારણ કે કન્યા ધનાઢ્યની પુત્રી હોય અને વરગરીબ માણસનો પુત્ર હોય તો તે કન્યા એ પતિની અવગણના કરે છે; અને વર વિભવવાળા પિતાનો પુત્ર હોય અને કન્યા દુર્બળ માળાપની પુત્રી હોય તો તે વર કન્યાની અને તેના માળાપની અવગણના કરે છે.

(૨) ગોત્રજ સાથે વિવાહ કર્યાથી મહોટાપણા તથા ન્હાના પણાનો લોપ થાય છે. કારણ કે કન્યા આપનારો અવસ્થા તથા વૈભવે કરીને મહોટો હોય તોપણ કન્યા આપવાથી કનિષ્ઠ ગણાશે.

(૩) બહુ લોકોની સાથે જેને વિરોધ હોય તેવાઓની સાથે વિવાહ સંબંધ ન જોડવો; કારણ કે એવો સંબંધ કર્યાથી, જેઓ પોતે વિરોધી ન હોતાં નિર્દોષ હોય છે તેઓ પણ વિરોધના ભાજન થાય છે.

ગૃહસ્થ ધર્મ.

૭૯

માટે આ સર્વ વ્રાત પૂર્ણ રીતે સમજીને સમાન કુલ-શીલા-દિવાળા અને સર્વ સાથે મૈત્રીભાવ ધારણ કરનારા અગોત્રજ સાથે વિવાહ સંબંધ કરવો.

આ વિવાહ સંબંધ વિષયે લૌકિકનીતિશાસ્ત્ર એમ કહે છે:—

બાર વર્ષની કન્યા અને સોળવર્ષનો વર એ બે વિવાહ કરવા યોગ્ય છે. વિવાહ થયા પછી વ્યવહાર શરૂ થાય છે. વ્યવહાર એટલે કુટુંબ ઉત્પાદન કરવું—તેનું પરિપાલન કરવું—તે રૂપ વ્યવહાર.

જ્ઞાતિ અથવા વર્ણ ચાર છે. બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વૈશ્ય-અને-સુદ્ર. જેની જ્ઞાતિમાં જેવો વિવાહનો વિધિ કહ્યો હોય તે પ્રમાણે વિધિ કરીને વિવાહ કરે તે કુલવાન કહેવાય છે. અગ્નિ તથા દેવતા પ્રમુખની સાક્ષિએ વરકન્યાનો હસ્ત મેળાપ કરાવે તો વિવાહ એના આઠ ભેદ છે.

(૧) બ્રાહ્મ્ય વિવાહ. એમાં અલંકારયુક્ત કન્યા વરને આપે છે અને કન્યાને કહે છે કે તું આ મહાભાગ્યશાળી પુરૂષની સાથે રહીને તારો સ્ત્રીધર્મ પાળજે.

(૨) બ્રાજ્ઞપત્ય વિવાહ. એમાં કન્યાનો પિતા પોતાના વૈભવ પ્રમાણે વરને દ્રવ્યસહિત કન્યાદાન આપે છે.

(૩) આર્ષ વિવાહ. (ઋષિપ્રમુખને વિષે પ્રચલિત વિવાહ.) એમાં વરને ગાયના મિથુન સહિત કન્યા આપવામાં આવે છે.

(૪) દૈવ વિવાહ. યજ્ઞને અર્થે ઋત્વિજને કન્યાદાનરૂપી દક્ષિણા આપવી તે દૈવ વિવાહ કહેવાય છે. (ઋત્વિજેથી સ્ત્રી શિવાય યજ્ઞાદિકાર્ય થઈ શકતાં નથી)

આ ચારે પ્રકારના વિવાહ ધર્મયુક્ત છે. કારણ કે એ ચારેને ગૃહસ્થાશ્રમને યોગ્ય એવા દેવપૂજનાદિ વ્યવહારનું અંતરંગ કારણ છે તથા માતૃપિતાદિ બન્ધુવર્ગ એ સંબંધ પ્રમાણ કરે છે.

(૫) ગાન્ધર્વ લગ્ન. સ્ત્રી પુરૂષને પરસ્પર અનુરાગ થવાથી પરસ્પર સંબંધ કરવો તે.

(૬) આસુર વિવાહ. (અસુર સંબંધી વિવાહ—અસુરને

૯૦

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

ચોગ્ય એવો વિવાહ) કોઈ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા કરીને કન્યાદાન આપવું તે.

(૭) રાક્ષસવિવાહ. કન્યાને બળાત્કારે ગ્રહણ કરી લઈ જવી તે.

(૮) પૈશાચ વિવાહ. (પિશાચને ચોગ્ય એવો વિવાહ) સુતેલી અથવા પ્રમાદમાં પડેલી કન્યાનું (તેના માળાપ ન જાણે તેવી રીતે) હરણ કરી જવું તે.

આ છેલ્લા ચાર પ્રકાર અધર્મ્ય છે એટલે ધર્મયુક્ત નથી; તોપણ જો વરવધુને પરસ્પર અપવાદ રહિત રૂચિ હોય તો તે ધર્મ યુક્ત જાણવા.

શુદ્ધ સ્ત્રીનો લાભ એજ વિવાહ. એવા વિવાહનું ફળ આ પ્રમાણે છે:—ઉત્તમ પુત્રરૂપી સંતતિ; ઉપધાત રહિત (અડચણ રહિત) ચિત્તની નિવૃત્તિ; ગૃહકૃત્યનું સુવિહિતપણું (ગૃહકાર્ય સારી રીતે ચલાવવાં તે); કુલિનતાને લીધે આચારની વિશુદ્ધતા; અને દેવ, અતિથિ, બન્ધુવર્ગ, એ સર્વનો નિર્દોષ સત્કાર.

વળો કુલીન સ્ત્રીને રક્ષણ કરવાના ઉપાય આ પ્રમાણે છે.

સર્વ ગૃહકર્મનું આરોપણ સ્ત્રીને વિષે કરવું. (કારણ કે સઘળા કામ માથે આવવાથી પોતાને નિવૃત્તિ મળે નહીં)

તેને પરિમિત ધન આપવું (ઘર કામ વાસ્તે એચિંતો ખર્ચ પડે તો કામમાં આવે માટે તેને થોડું ઘણું દ્રવ્ય આપી મૂકવું); તેને સ્વતંત્રપણું ન આપવું (પુરૂષની મરજી શિવાય એ કંઈ પણ કરી શકે નહિ); એને સર્વથા માતાતુલ્ય સ્ત્રીજનોની સંગતિ રખાવવી.

આ પ્રમાણે પુર્વે કહ્યા પ્રમાણે સ્ત્રી પરણવી એ ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે.

તથા દૃષ્ટાદૃષ્ટવાયામીતર્તેતિ ॥

અર્થ: (પ્રત્યક્ષ) દેખાતા તથા ન દેખાતા એવા ઉપદ્રવો થી ભય પામવો (એ ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે)

શુદ્ધસ્થ ધર્મ.

૮૧

વિવેચન:—(પ્રત્યક્ષ) દેખાતા ઉપદ્રવો અન્યાય યુક્ત વ્યવહાર ઘુતકીડા, પરસ્ત્રીગમન આદિ છે, કારણકે એનું પ્રત્યક્ષ ક્ષણ મળે છે.

ન દેખાતા ઉપદ્રવો એટલે અનુમાનાદિથી ગર્ય ઉપદ્રવો (મધમાંસસેવનાદિ ; એ પ્રત્યક્ષ દેખાતા નથી પરંતુ એનું નરકાદિયાતનારૂપી ક્ષણ શાસ્ત્રને વિષે કહેલું છે.

એ સર્વ ઉપદ્રવોથી ભય રાખવો એનું કારણ એ કે એમ કરવાથી એ ભય ચિત્તને વિષે સ્થાપિત થાય છે, અને યથાશક્તિ બની શકે તો એના કારણનો દૂરથીજ પરિહાર કરી શકાય છે.

તથા શિષ્ટચરિતપ્રશંસનામિતિ ॥

અર્થ: વળી શિષ્ટ જનોના આચરણની પ્રશંસા કરવી.

વિવેચન:—સારા આચરણવાળા અને જ્ઞાની વૃદ્ધ પુરૂષોની પાસેથી જેમણે શુદ્ધ શિક્ષાને પ્રાપ્ત કરી છે એવા જનો તે શિષ્ટ જનો કહેવાય. તેમનાં આચરણ આવાં હોય—લોકાપવાદનો ભય; દીન-જનોનો ઉદ્ધાર કરવાને વિષે પ્રીતિ; કૃતજ્ઞતા; દાક્ષિણ્ય; સર્વત્ર નિન્દાનો ત્યાગ; સાધુજનોની પ્રશંસા; આપત્તિ સમયે ધર્મ; સંપત્તિને વિષે નમ્રતા; પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે છતે પણ મિતભાષિત્વ; કાર્યની પ્રતિપત્તિ; કુળ ધર્મનું સેવન; સર્વ કોઈની સાથે અવિરોધી-પણું; કુમાર્જે દ્રવ્ય વ્યયનો પરિત્યાગ; નિરંતર યોગ્ય કાર્યોને વિષે આદર; ઉત્તમ કૃત્યોને વિષે આગ્રહ; પ્રમાદનો ત્યાગ; લોકિકવ્યવહારનું અનુવર્તન; સર્વત્ર ઉચિતપણાનું પરિપાલન; અને કંઠગત પ્રાણુ છતાં પણ નિન્દ્ય કાર્યને વિષે અપ્રવૃત્તિ આવાં આવાં શિષ્ટ જનોના આચરણની પ્રશંસા કરવી.

કારણકે ગુણેષુ ચત્તનઃ ક્રિયતાં કિમાદૈર્ઘ્યૈઃ પ્રયોજનમ્ ।

વિક્રીયન્તે ન ઘણ્ટાભિર્ગાવઃ સ્ત્રીરવિવર્જિતાઃ ॥

ગુણ પ્રાપ્ત કરવાને વાસ્તેજ પ્રયત્ન કરવો; ખાલી આડં-પરનું શું પ્રયોજન છે ? કારણકે દુષ્ટવિનાની ગાયો ઇંદ્ર ઇંદ્રાથી (ગળે ઇંદ્ર બાંધવે કરીને) વેચાતી નથી,

૯૨

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

અને;—

શુદ્ધાઃ પ્રસિદ્ધિમાયાન્તિ લઘવોપીહ નેતરે ।

તમસ્યપિ વિલેક્ષ્યન્તે દન્તિદન્તા ન દન્તિનઃ ॥

લઘુ એવા શુદ્ધ જનો પ્રસિદ્ધિને પામે છે; ણીજા (મહોટા અને અશુદ્ધ) નહિ; હસ્તીના દન્તૂશળ અધિકારને વિષે દેખાય છે, હસ્તી દેખાતા નથી (કારણ કે દન્તૂશળ લઘુ છતાં શુદ્ધ-શ્વેત છે; અને હસ્તી મહોટા છતાં અશુદ્ધ-શ્વેત નહિ—એવા છે.)

માટે શુદ્ધ એટલે કષાયથી રહિત હોય તેની પ્રશંસા થાય છે; કષાયથી યુક્ત હોય છે તેની થતી નથી.

તથા અરિષદ્વર્ગત્યાગેનાવિરુદ્ધાર્થપ્રતિપત્ત્યેન્દ્રિયજય इति ॥

અર્થ: વળી છ શત્રુઓનો ત્યાગ કરીને, અવિરુદ્ધ અર્થનું પ્રતિપાદન કરીને ઇન્દ્રિયોનો જય કરવો.

વિવેચન:—કામ-ક્રોધ-લોભ-માન-મદ-અને હર્ષ એ છ અન્તર્શત્રુઓનો પરાજય કરીને, પરસ્પર અવિરોધી (ગૃહસ્થાશ્રમને યોગ્ય એવા ધર્મ અને અર્થની સાથે વિરોધ ન પામેલા) એવા જે અર્થ (શબ્દાદિ પાંચ વિષય) તેમનો અંગીકાર કરીને ઇન્દ્રિયોનો જય કરવો, અત્યંત આસક્તિનો પરિહાર કરવો; તેમના વિકાર રોકવા.

ગૃહસ્થ તો અત્યંત આસક્તિનો પરિહાર કરી શકે; અર્થાત્ આસક્તિ અત્યંત હોય તેને ઓછી કરે. ઇન્દ્રિયોને વિષય થકી સર્વથા રોકવી એ તો યતિનો જ ધર્મ છે (તે આગળ યતિના અધિકારમાં આવશે.) અહીં તો ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ કહેવો છે માટે એમ કહ્યું.

તથા ઉપપ્લુતસ્થાનત્યાગ इति ॥

અર્થ: વળી ઉપદ્રવવાળા સ્થાનનો ત્યાગ કરવો.

વિવેચન:—ઉપદ્રવ. સ્વરાજ્ય; તથા પરાજયના સैन्यના યુદ્ધથી થતો ઉપદ્રવ; દુષ્કાળનો ઉપદ્રવ; મરકીનો ઉપદ્રવ; તથા સાત પ્રકારની ઇતિ; તથા લોકો સાથે અતિશય વિરોધ થવા રૂપ ઉપદ્રવ—એવા

ગૃહસ્થ ધર્મ.

૮૩

એવા ઉપદ્રવોવાળું સ્થાન ત્યજી દેવું, કારણ કે, તેમ ન કરે અને ત્યાંજ રહે તો તેના ધર્મ-અર્થ-અને કામ, એ ત્રણે પુરૂષાર્થ નષ્ટ થાય છે.

તથા સ્વયોગ્યસ્યાશ્રયણમિતિ ॥

અર્થ: પોતાને યોગ્ય હોય એવા પુરૂષનો આશ્રય કરવો.

વિવેચન:--પોતાનું રક્ષણ કરી શકે એવો, અપૂર્વ લાભ સંપાદન કરાવી શકે એવો, તથા પ્રાપ્ત લાભનું રક્ષણ કરવાને સમર્થ એવા (રાજાદિક) પુરૂષોનો આશ્રય કરવો; કારણ કે સ્વામિમૂલાઃ સર્વાઃ પ્રકૃતયઃ । અમૂલેષુ તરુષુ કિં કુર્યાત્ પુરુષપ્રયત્ન इति । એટલે કે સર્વ પ્રજાનું મૂળ સ્વામિ છે (તે જો સારો હોય તો સર્વેનું સારું જ થાય; કારણકે (દષ્ટાંત) વૃક્ષો મૂળ વિનાનાં હોય તો પુરૂષ પ્રયત્ન શું કરી શકે ? (એમને ઉછેરવાનો એમનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ જાય છે.)

વળી એ સ્વામિ ધાર્મિક, શુદ્ધ કુળ-આચાર અને પરિવાર વાળો, પ્રતાપવાન અને ન્યાયી હોવો જોઈએ.

તથા પ્રધાનસાધુપરિગ્રહ इति ॥

અર્થ: તથા ઉત્તમ, અને શુભ આચરણવાળા પુરૂષોનો પરિવાર રાખવો.

વિવેચન:--સૌજન્ય-દક્ષિણ્ય-કૃતજ્ઞતા આદિ ગુણોએ કરીને ઉત્તમ એવા જનોનો સ્વીકાર કરવો; કારણ કે શુદ્ધ પરિવારવાળો પુરૂષ સર્પવાળા આશ્રયની પેઠે અનાશ્રય છે; કોઈ તેને સેવતું નથી. માટે ગુણવાળા પુરૂષો વડેજ ‘ પુરૂષ ગુણવાળો છે ’ એમ પ્રસિદ્ધિ થાય છે; કારણ કે સુગંધવાળા પુષ્પોએ કરીને ‘ મધુ ’ એટલે વસંતઋતુ ‘ સુરભિ ’ (સુગંધ યુક્ત) એવા નામે પ્રસિદ્ધિ પામી છે.

તથા સ્થાને ગૃહકરણમિતિ ॥

અર્થ: વળી યોગ્ય સ્થાનને વિષે ગૃહ આંધવું.

ગુણ છે, એકતું અભિમાન નિંદ્ય છે, પણ ધર્માભિમાન કે જ્ઞાત્યભિમાન પૂજ્ય છે. જેના હૃદયમાં ‘આ મારો સાધર્મી જાંધુ છે, ’ ‘ આ મારી જ્ઞાતિ છે ’ એવો વિચાર આવ્યો નથી, એવા અજ્ઞાની મનુષ્ય તું જીવન આ જગતમાં વ્યર્થ છે. ધર્માભિમાન અને જ્ઞાત્યભિમાન વગરના પુરૂષો ગમે તેવા ઉંચા કુળના હોય, ઊંચા દરજ્જાના કે ધનવાન હોય પણ તેમની કીર્તિ આ જગતમાં ગવાશે નહિ. આખરે તેઓ પશુવત્ જીવન ગાળી આ અનંતકાળના શ્રાસ થઈ પડશે. હે પ્રિય શિષ્ય, આ મારો ઉપદેશ શ્રદ્ધા કરી તું તારા જીવનને પ્રવૃત્તિએ એટલે ‘ મને તારા તરફથી મોટી ગુરૂ દક્ષિણા મળી એમ હું માનીશ, વસ્તુ, હું મારા જાંધા શિષ્યોને આજ ઉપદેશ આપું છું. કારણ કે, ધર્માભિમાન તથા જ્ઞાત્યભિમાન વગર પુરૂષની વિદ્ય કળા અને ગીત ગુણો વ્યર્થ છે.

આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી આપણે સમજવાનું છે કે, જો આપણામાં એ ઊભય પ્રકારનું અભિમાન જાગૃત હશે, તો આપણે શ્રાવક ક્ષેત્રને ઉત્તમ પ્રકારની ઉન્નતિમાં લાવી શકીશું. વર્તમાન સમયે આપણી જૈન કોમમાં એવા હજારો જલકે લાખો મનુષ્યો છે કે જેઓ પોતાની જૈન કોમનું ખરૂં હિત કયાં સમાજેતું છે, તે કાંઈ પણ જાણતા નથી. તેમજ જાણવાની દરકાર પણ કરતાં નથી. તેવા સ્વાર્થ સાધક શ્રાવક ગૃહસ્થોના બધિર થઈ ગયેલા કાનને શ્રાવક ક્ષેત્રનું હિત કરવાના શબ્દવડે જાગૃત કરવાની પૂર્ણ આવશ્યકતા છે.

ધર્માભિમાન અથવા જ્ઞાત્યભિમાનનો ખરેખરો પ્રકાશ પાડવાને પોતાના ગામ અથવા પરગામના સાધર્મી જાંધુઓના અત્યંત પરિચયમાં વારંવાર આવવાની જરૂર છે, અને તેમની સ્થિતિનું દિગ્દર્શન કરવાની આવશ્યકતા છે, એ આવશ્યકતા પૂર્ણ કરવાને આપણા સુભાગ્યે આપણી વિજયવતી કોન્ફરન્સની સ્થાપના થયેલી છે. ભારતવર્ષની જૈન પ્રજાના અગ્રણી નરોનું એ મહામંડળ આપણી એ ધારણા પુર્ણ કરવાનું મુખ્ય સાધનરૂપ છે. પ્રતિ વર્ષે વિવિધ સ્થળે થતા એ મહાન મેળાવડામાં મળીને આપણે આપણી પ્રાચીન

શ્રાવક ક્ષેત્ર અને ધાર્મિક કેળવણી.

૮૭

કાળની નીતિ રીતિ તપાસવી જોઈએ. વર્તમાનકાળે એ નીતિ રીતિમાં કેવી સુધારણા કરવાની જરૂર છે. અને તેમ કરવાથી લાભાલાભ શું થયા છે અને થાય છે, તેનું મનન કરી તેનો ખ્યાલ પોતાના જાતિ બંધુઓમાં ઠસાવવો જોઈએ. આ પ્રમાણે કરવાથી આપણે આપણાં સર્વોપયોગી શ્રાવક ક્ષેત્રને સુધારવાને સમર્થ થઈ શકીશું.

એક અનુભવી વિદ્વાને લખેલું છે કે, “સંઘરૂપી વૃક્ષનું મૂળ શ્રાવક ક્ષેત્ર છે. તે મૂળના અંકુરારૂપે ધર્માભિમાન અથવા જ્ઞાત્યભિમાન છે.” આપણે એ અંકુરોને જો કેળવીએ તો તેમાંથી શ્રાવક ક્ષેત્ર જેવું મૂળ છે એવું સંઘરૂપી વૃક્ષ ખીલી નીકળશે. માટે આપણે પ્રયત્ન રૂપી જળનું સિંચન કરી એ વૃક્ષને ઝડપથી વધારવું જોઈએ. જેમ એક ખીજની અંદર તેના મૂળ રૂપમાં કેશર, પરાગ, કેશ, પાંદડાં, ફુલ અને ફળના અંકુરો રહેલા છે, પણ જો રૂતુ, હવા, પાણી વગેરે અનુકૂળ ન આવે તો એ ખીજના અંકુરો મૂળનીજ સ્થિતિમાં રહે છે, અથવા થોડે વળતે દગ્ધ થઈ જાય છે, તેમ આપણામાં સ્વાભાવિક રીતે ધર્મ તથા જ્ઞાતિ અભિમાનના ગૂઢ અંકુરો ભરેલા છે, પણ તેમને હવા, પાણી અને અનુકૂળ રૂતુરૂપ કેળવવાની મહેનત વગર તે અસલ સ્થિતિમાં જોવામાં આવે છે, જો આ અંકુરો જમાના લગી બંધ રહેશે, તો ક્ષીણ થઈ જશે, અગર નામની હયાતી ભોગવતા થઈ જશે, માટે આપણી કોમના આગેવાન, ગૃહસ્થ અને વિદ્વાંત પુરૂષોની દરજ્જા છે કે તેમણે આપણા એ અંકુરોને બોધ રૂપ વચનામૃત સિંચી સતેજ કરવા જોઈએ. તેમણે આ અગત્યનું મૂળ તત્ત્વ ભુલવું જોઈતું નથી. એ મૂળ તત્ત્વના પ્રભાવથી સંઘરૂપી વૃક્ષનું મૂળ રૂપ શ્રાવક ક્ષેત્રનું સારી રીતે રક્ષણ થઈ શકશે. જે તે શ્રાવક ક્ષેત્ર સુરક્ષિત બન્યું તો પછી આપણી સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિનું શિખર આપણી નજીક છે, એમ સમજવું.

આપણી વિજયવતી કોન્કર-સમાં જો શ્રાવક ક્ષેત્રની ઉપયોગિતા તરફ લક્ષ આપી એ વિષયને પુષ્ટિ આપવાને પ્રયત્ન કરવામાં

૮૮

આત્માનન્દ પ્રકાશ

આવશે તેો અદ્ય સમયમાં આપણી જૈન કોમ સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિ મેળવવાને સામ્યશાળી થઈ શકશે. ધાર્મિક કેળવણી અને શ્રાવક ક્ષેત્રની પુષ્ટિ કરવાથી આપણા ઉદ્યનો સૂર્ય મધ્યાનકામાં આવી પ્રકાશશે એવી આશા રાખી શકાય છે. આર્હત ધર્મના અધિષ્ઠાયક દેવતાઓ તે કાર્યમાં સહાય ભૂત થાઓ.

સિદ્ધ સારસ્વત કચીશ્વર ધનપાળ

(ગત અંક પૃષ્ઠ ૩૨૪ થી શરૂ.)

શોભનનાં આ વચન સાંભળી તેના પિતાએ આનંદપૂર્વક જણાવ્યું—“ પુત્ર, તારા વિચાર મને યોગ્ય લાગે છે. જૈનમુનિઓની પ્રવૃત્તિ ઘણી ઉંચા પ્રકારની છે. તેઓના ઉત્તમ ધર્મના જ્ઞાનની આપણને પણ આ નિધાન દર્શનના ઉદાહરણથી પ્રતીતિ દૃષ્ટિગોચર થયેલી છે. ”

પિતાનાં આવાં વચન સાંભળી શોભનને આનંદ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. તેણે પોતાના પિતાને જણાવ્યું કે, “ પુજ્ય પિતા તમે હવે નિશ્ચિંત થઈ નિત્ય કર્મ કરી ભોજન કરી લ્યો. પછી આપણે આપણું મનોભીષ્ટ કાર્ય સિદ્ધ કરીએ. ”

પુત્રના વચનથી સર્વદેવે ભોજન કર્યું અને પછી તે તૈયાર થઈ પોતાના પુત્ર શોભનને સાથે લઈ મહેંદ્રસૂરિની પાસે આવ્યો તેણે હૃદયમાં ઉમંગ લાવી તે પુત્રને આચાર્યજીના ઉત્સર્ગમાં બેસાડ્યો.

આચાર્યજીએ પુત્રનું દાન લઈ હૃદયમાં પ્રસન્ન થયા અને તેમણે સર્વદેવને ધર્મલાભ આશીર્વાદ આપી. સર્વદેવ બ્રાહ્મણની આજ્ઞાથી તેજ દિવસે શુભ મુહુર્તે તે મહા મુનિએ શોભનને દીધા આપી. પછી લોક નિંદાના ભયથી તે મહાનુભાવ મહેંદ્રસૂરિએ પ્રજાતંત્રી પરિવાર સહિત વિદ્યાર કર્યો, અને અનુક્રમે તેઓ આશુહિન્દપુર પાટણમાં આવી પોહોંચ્યા.

સિદ્ધ સારસ્વત કવીશ્વર ધનપાળ.

૮૯

ખીજે દિવસે ધનપાળના જાણવામાં આવ્યું કે, પોતાના પિતાએ પોતાના બંધુ શોભનને જૈન મુનિને આપી દીધો. આથી તેના મનમાં ભારે રોષ ઉત્પન્ન થઇ આવ્યો. પોતે વેદ ધર્મનો પૂર્ણ આસ્તિક હતો, તેથી તેના હૃદયમાં જૈન ધર્મ તરફ તિરસ્કાર હતો, તેણે રોષના આવેશથી પોતાના પિતાને કહ્યું—“ પિતાજી, તમે બ્રાહ્મણ કુળમાં અવતાર લઇને ઘણું અનુચિત કાર્ય કર્યું છે. તમે દ્રવ્યના લોભે પુત્રને જૈનાચાર્યને વેચી દીધો, એ મહાન અનર્થ કયા છે. કેમ પણ બ્રાહ્મણ આવું ધર્મ અને લોક વિરુદ્ધ કાર્ય કરે નહિ. પુત્રનો વિક્રય કરનાર તમારા જેવા પાપી પિતાની સાથે રહેવું એ મને ઉચિત લાગતું નથી, માટે આજથી હું તમારાથી જુદો રહીશ.”

આ પ્રમાણે કહી ધનપાલ પોતાના પિતાથી જુદો રહ્યો. તેના હૃદયમાં ત્યારથી જૈન મુનિઓ ઉપર દ્વેષ ઉત્પન્ન થયો. એક દિવસે ધનપાલે પોતાને પૂર્ણ આશ્રય આપનાર લોજરાજને આ પ્રમાણે કહ્યું,—“ મહારાજ, પાપાંડી જૈન મુનિઓ આપણા દેશમાં આવીને લોળાદિલના લોકોને ભ્રમાવે છે અને મુગ્ધ હૃદયના સીબા-લોકોને ઠગે છે, માટે ધુર્તયતિઓને આપણા દેશમાં દાખલ થવા ન દેવા જોઇએ ” ધનપાળની આ વાત લોજરાજને રૂચિકર થઇ. તરતજ તે મુગ્ધ રાજાએ એક આજ્ઞા પત્રિકા બાહર કહારીને પોતાના દેશમાં જૈન મુનિઓનો વિહાર બંધ કરાવ્યો. રાજાની આવી આજ્ઞા પત્રિકાથી જૈન મુનિઓનો વિહાર લોજરાજના દેશમાં બંધ રહ્યો. આવી અનુચિત આજ્ઞાથી તે દેશની જૈન પ્રજાની લા-મણી દુઃખાણી પણ રાજાના દુરાગ્રહથી તે વખતે જૈન પ્રજા શાંત થઇ ને બેસી રહી હતી. એવી રીતે બાર વર્ષ મુધી માલવા દેશમાં જૈન મુનિઓનો વિહાર બંધ રહ્યો હતો.

આ તરફ મહાબુદ્ધિવાન શોભનાચાર્યે મહેંદ્રસુરિના આશ્રય નીચે રહી સારો અભ્યાસ કર્યો. તેઓ પોતાની બુદ્ધિના બળથી જૈન સિદ્ધાંતોના પારગામી થયા. શોભન મુનિમાં સર્વ પ્રકારની ચો-ચતા જોઇ મહાનુભાવ મહેંદ્રસૂરિએ તેમને આચાર્ય પદવી આપી.

૯૦

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

શોભન મુનિ હવે શોભનાચાર્યના નામથી વિખ્યાત થયા. તેઓએ પોતાની વકતૃત્વ શક્તિથી સર્વ લોકોના મન હરી લીધા અને અર્હત ધર્મનો મહાન ઉદ્ધોત કર્યો.

એક વખતે મહાનુભાવ શોભનાચાર્ય ને અવંતિ દેશના સંધની વિનંતિ આવી, એટલે તેમણે પોતાના ગુરૂને વિનયથી આ પ્રમાણે કહ્યું, “ ભગવન્, જે આપ આજ્ઞા આપો તો હું અવંતિ દેશ તરફ વિહાર કરું. મારો બંધુ ધનપાળ કે જે મિથ્યાત્વમાં મગ્ન થઈ રહેલો છે, તેને પ્રતિબોધ આપવાની મારી ઇચ્છા છે. ધારાનગરીમાં રાજ પ્રતિષ્ઠા પામી ગર્વીષ્ઠ થયેલા ધનપાળને પ્રતિબોધ આપી અર્હત ધર્મનો ઉપાસક કરવાની મને હીમત છે. ” પોતાના સમર્થ શિષ્યના આવા વચન સાંભળી ગુરૂ મહારાજે કહ્યું, “ ભદ્ર, હું તમને ખુશીથી આજ્ઞા આપું છું, પણ મને લાગે છે કે તમારો બંધુ ધનપાળ પ્રતિબોધ પામવો અશક્ય છે. જેના હૃદયમાં ગાંઠ મિથ્યાત્વ લાગેલું છે, એવા ધનપાળને તમારા વચનોની અસર શી રીતે થશે ? ”

શોભનાચાર્યે વિનીત ભાવે જણાવ્યું, “ મહાનુભાવ, તમારા પસાયથી એ કાર્ય સિદ્ધ કરવાની મને પુરું આશા રહે છે. વળી તે દેશમાં રાજ્ય તરફથી જૈન મુનિઓનો વિહાર બંધ કરવામાં આવ્યો છે, તેથી ત્યાં જવાની મને વિશેષ ઇચ્છા થાય છે. જૈન મુનિઓને માટે વિરૂદ્ધ થયેલા તે માર્ગને પાછો ખુલ્લો કરી તે દેશમાં જૈન ધર્મની વિજય પતાકા ફરકે ત્યારેજ મારા મનને શાંતિ મળે. દેવ અને ગુરૂના પસાયથી એ કાર્યની સિદ્ધિ કરવાને મને પુરું ઉત્સાહ પ્રાપ્ત થયો છે. ”

શોભનાચાર્યના આ વચનો સાંભળી મહેન્દ્રસૂરિ વિશેષ પ્રસન્ન થયા. પછી તેમણે પોતાના વિદ્વાન્ શિષ્યને આજ્ઞા આપી, એટલે શોભનાચાર્ય કેટલાએક ગીતાર્થ મુનિઓ સહિત વિહાર કરી ધારાનગરીમાં આવ્યા.

સિદ્ધ સારસ્વત કવીન્દ્ર ધનપાળ.

૯૧

શોભનાચાર્યે ઉપાશ્રયમાં વાસ કરીએ મુનિઓને ધનપાળને ઘેર ભિક્ષા લેવાને મોકલ્યા. આ વખતે ધનપાળ સ્નાન કરવાની તૈયારી કરતો હતો. ભિક્ષા અર્થે જૈન મુનિઓને આવેલા જોઈ ધનપાળે પોતાની સ્ત્રીને આજ્ઞા કરી કે, “ આ સાધુઓને જે ભિક્ષા જોઈએ તે આપો; કારણ કે, ઘેર આવેલો ગમે તે અર્થી જે નિ-રાશ થઈ પાછો જાય તો અધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. ” પતિની આજ્ઞાથી ધનપાળની સ્ત્રી ઘરમાંથી દહીં લઈને તે સાધુઓને આપવા માંડ્યું. તે જોઈ તે પવિત્ર સાધુઓએ પુછ્યું કે, “ આ દહીં કેટલા દિવસનું છે ? ” મુનિઓનું આ પ્રશ્ન સ્નાન કરતાં ધનપાળના સાંભળવામાં આવ્યું, એટલે તેણે આવી મુનિઓને આક્ષેપથી પુછ્યું કે, “ એ દહીં ત્રણ દિવસનું છે, શું તેમાં કાંઈ જીવજંતુ પડ્યા છે ? તમે તો કેાઈ નવી જાતના દયાળુ લાગો છો. સાધુઓને વળી તેવા ફેલ કરવા શા કામના ? તમારે જોઈતું હોય તો લ્યો, નહીં તો તુરત ચાલતા થાઓ. ”

ધનપાળના આ વચન સાંભળી તે જૈન મુનિઓના હૃદયમાં કષાય ઉદિત થયો નહિ. તેઓ શાંતતાથી બોલ્યા—ભાઈ ધનપાળ અમારો તે પુછવાનો ધર્મ છે, તમે આવા આક્ષેપથી કેમ બોલો છો ? આ તમારા વચનો અસૂયાને ઉત્ત્ર કરે છે. આવી અસૂયા કરવાથી મહાન્ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. અને અસૂયાનો ત્યાગ કરી પ્રિય વાક્ય બોલવાથી કીર્તિ વધે છે.

અમારા જ્ઞાની પુરૂષોએ પોતાના જ્ઞાનના જલથી કહું છે, કે “ જે દિવસ પછી દહીંની અંદર જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે, “ અને તેમનું તે વચન મિથ્યા પણ નથી ” મુનિઓનાં આવા વચન સાંભળી ધનપાળે કહું, “ તમારા જ્ઞાનીઓના વચન ઉપર મને પ્રતી-તિ નથી જે તે વચન સત્ય હોય તો તમે મને આ દહીંની અંદર રહેલાં જંતુઓને ખતાવી આપો ” ધનપાળના કહેવાથી તે મુનિઓ એ અજાતાનો રંગ મંગાવી તે દહીંની અંદર નખાવ્યો, એટલે તત્કાળ તેની અંદર રહેલાં જંતુઓ ઉપર તરી આવ્યા અને તરફડવા

૯૨

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

લાગ્યા. આ પ્રત્યક્ષ દેખાવ જોઈ ધનપાલ હૃદયમાં આશ્ચર્ય પામી ગયો અને તત્કાલ તેના હૃદયમાં રહેલો મિથ્યાત્વનો લેપ નીકળી ગયો. તેણે પોતાના હૃદયમાં વિચાર્યું—“ અહા ! આ લોકોનો ધર્મ ખરે-ખરે દયાથી ઊજવલ છે; ભારત વર્ષ ઊપર ચાલતી સર્વ ધર્મ ભાવનામાં દયા ધર્મની ભાવના પ્રત્યક્ષ વિજયવતી લાગે છે, આવા કેટલાએક પદાર્થોનો અવિચારે ઉપયોગ કરનારાં અમે સર્વ હિંસક છીએ. ધન્ય છે, આવા પવિત્ર ધર્મના મુનિઓને !!

અપૂર્ણ

આપણો વર્તમાન ઇતિહાસ અને ઉદયવિચાર.

ઉદય વિચાર.

(ગયા અંક પૃષ્ઠ ૭૨ થી શરૂ.)

કોન્ફરન્સ મંડળ—

દરેક પ્રાંત-જિલ્લા વિભાગ અને મોટાં શહેરોથી તે ગામડાના છેડા સુધીનાં દરેક મુખ્યથી તે ધર્મશાળા-કોમના ભાગ વિભાગના અને નાના મોટાં મંડળોના ઓછામાં ઓછા બે. આગેવાનો સ્થળ વાર લેવા અને જાહેર પ્રજામત પ્રમાણે તે પસંદ કરાયેલા (હોવા જોઈએ તે) માંથી ધર્મશાળાવાર તેઓને તે મંડળમાં સત્તાધિકારી તરીકે સુકરર કરી નીમવા. આ વર્ગમાં-મંડળમાં અમલદારો આજ્યુએટ, હોદ્દેદાર અને જાહેર શુભેચ્છક લેખક વિગેરે કાર્ય વાહકોને તથા વક્તાઓને પણ માંહે સામેલ કરવા. આ પ્રમાણે નિયત કરાયેલા આ મંડળે દર વરસે યાત્રાના સ્થળે એક ઓક્સ અને સર્વાનુકુળ સમયે એકત્ર થઈ લોકમતને જાણવા અને સુધારા વધારાથી કેળવવા તથા પોતપોતાના વિચારોની આપલે કરી સળજેકટ કમીટીમાં જડુમતે પસાર થયેલા વિચારો ઉપર અસરકારક ભાષામાં ઉપદેશ કરવા અને તે દરેક વિષયની વિશેષ

આપણા વર્તમાન ઇતિહાસ અને ઉદ્ય વિચાર ૯૩

પ્રસિદ્ધિ અર્થે તેજ વિષય ઉપર સરળ ભાષામાં નિખંધો છપાવી છપાવી સસ્તા ભાવે અને બને તો મફત મફત વહેંચવા; તે ઉપરાંત લોકોના સમુહ-સલા-સમાજ-મંડળ-સ્થાનના એમપરોમાં તે પ્રકારના નિયમો લેવાની તે સુવિચારોની દૃઢ સુગંધ દેશ વિદેશ સુધી ફેરવી લઈ જઈ ફેલાવવી. આ રીતે આ કોન્ફરન્સ મંડળે વગર પૈસાનું કામ કરી વગર પૈસાનો સસ્તો (નીતિ) ધર્મ ફેલાવવાનું જ કાર્ય માત્ર હાથમાં ધરી રાખી કયે જવું. આ ઉપરથી સમજશે કે અહીં-આ કોન્ફરન્સ-મંડળમાં તો લક્ષ્મીનું જ નહીં પણ સરસ્વતિનુંયે કામ છે, અને તે સાચું કોન્ફરન્સના આગેવાનો તરિકે લક્ષ્મીના સેવકોની સાથે સરસ્વતિના ઉપાસકોની વિશેષ જરૂર છે. તેથી કોન્ફરન્સ મંડળમાં શ્રીમાનજ નહીં, પણ સાધારણ સ્થિતિવાળા બુલંદ અવાજવાળા દૃઢ બુદ્ધિવિચારના વિદ્વાનોને પ્રમુખ વિગેરેના સુખ્ય સુખ્ય સ્થાને રાખવાથી કોન્ફરન્સની સત્તા મજબુત થશે. તેથી મધ્યમ થઇને એકેઅવાજે આ શરૂઆત આજસુએટ વર્ગથી જ કરવી, અને મજબુત મનથી સ્વમત તે પ્રમાણે બહિર કરવાની જરૂર છે. કાર્ય વધારે સરલ બનાવવા સાડે આવાજ પ્રકારની છુટી છવાઈ પ્રાન્તિક કોન્ફરન્સ દરેક દેશે થતી રહે તો વધારે જલદી લાભ થાય; તેજ રીતે નાના નાના અને સરલ તથા સસ્તા અને બને તો ઉદારતાથી મફત આપી શકાય તેવા નિખંધોના પેચ્કેલેટ છપાવી બહાર પાડી વહેંચવામાં આવે તો તે રજસુવાસ દેશ અને રજુ તથા સાગરના છેડા સુધી સુગંધી વડે પ્રસરી જઈ પહેક પહેક થઈ સત્વર સુફળ પ્રાપ્તિ માટે સરળતા થશે એ સહેલાઈથી સમજાય તેવું છે.

કોન્ફરન્સ મંડળ આ માર્ગે ન જઈ શકે તો ત્રેજસુએટોએ સ્વમેળે આ માર્ગ ગૃહણ કરવાની જરૂર છે. ત્રણે પ્રીરકાના એ૦ થી ન બને તો એક પ્રીરકાના એ૦ વર્ગે પણ બહાર આવવાની જરૂર છે. એટલું ધ્યાન રાખવાનું છે કે દરેક મંડળે પોતાની સલાહકાર મીટીંગ પ્રથમથી તૈયાર રાખેલી હોવી એમજો અને સુરતની સાર્વજનિક નૈન કોંગ્રેસના વિચારમાં પ્રેક્ષકોની

૯૪

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

વિચારની જે શેઠશેઠ થઇ હતી અને કાર્યક્રમ સંગીન નહિ થયો તેમ અહીં તેઓમાં ન થાય તે સારૂ દૂરઅંદેશી વાપરી પ્રથમથી સાવચેત રહેવું કે જેથી પાછળથી કોઇપણ ગૃહસ્થના વિચારને હા બાણીને શ્રદ્ધા કરવો પડે અને ખુશામતખોરી પ્રાપ્ત થાય; મતલબ કે વિચારશ્રેણી સ્વતંત્ર રાખવી ને પ્રેક્ષકોને અલગજ રાખવા. માત્ર સલાસકની વિશેષમતી જોવી એજ સલાહકારક લાગે છે.

વિષય વિષે વિચાર—

હવે આ મંડળે કે હરકોઇ એક વ્યક્તિએ સ્વોત્તતિ અર્થે કયા કયા વિષયો માટે પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે તે અત્રે વિચારીશુ. દેશની તથા જ્ઞાતિની સ્થિતિ જોતાં મુખ્ય પ્રશ્ન-નજર ઉઘમ ધંધા તરફ જાય છે. ઉઘમ ધંધો એ કેળવણીનો એક ભાગ ગણી શકાય છે. માનસીક બુદ્ધિનું પ્રથમ પદ-પગથીયું જે અને આર્થિક હેતુ સંપાદન કરવા માટે ધંધા-ઉઘમ વડે પ્રાપ્તિ કરવાનો યોગ ઉઘમ-કેળવણીવડે થઇ શકે છે; આ કાર્ય સારૂ દ્રવ્યાર્થી પ્રજાએ સ્વપોષણ માટે અન્ય કેળવણી કે જે સત્ય દેશોદ્ધારક, સ્વકુટુંબતારક, ઉઘમ-કેળવણી (કહેવાય) છે તે તરફજ વલણ ફેરવવાની જરૂર છે-આ સર્વે બાબત સમજવા સમજાવવાનો પ્રયાસ તેજ સર્વથી જરૂરી અને પ્રથમ પ્રયાસ કરવાનો છે. ઉઘમ-ધંધા સારૂ શરીર બળ અને દીર્ઘઆયુષ્યની જરૂર છે, તે સારૂ સારીરિક ખીલવણીનો ઉપદેશ આપવા માટે આરોગ્યતાના નિયમો અને શરીર વિનાશક જંતુઓ કે જે હાનિકારક રીવાજો કહેવાય છે, તે નિસઃત્વીજીવન-આયુષ્ય-વર્ધક અનાચાર રૂપે પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલાં જડમૂળ ઘાલી જોડેલાં દુષ્ટાચરણો-નો નિષેધ કરવા-ને દેશપાર કરવાનો ઉપદેશ દેવાની તે કરતાં પણ અગત્યની અને પ્રથમ જરૂર છે; તે રીવાજો માંહેના બાળલગ્ન, વૃદ્ધલગ્ન, કળેડાં, અનેક પત્નિ વિવાહ, વિધવા વિવાહ, અનેક વેળા-ઉપરા ઉપરી લગ્ન, તે ઉપરાન્ત પરતંત્ર લગ્ન, પરાશ્રયી-જીવન એ વિગેરે દુષ્ટાચાર ત્યાગ કરવા કરાવવા અસરકારક ઉપદેશની જરૂર છે; તે આ ખીજે પ્રયાસ સર્વથી અગત્યનો સમજવો; તે ક-

આપણે વર્તમાન ઇતિહાસ અને ઉદ્ય વિચાર. ૯૫

હીન છે તોપણ ફતેહમંદ થઈ શકે એવો છે. ખન્ને પ્રયાસોનું મૂળ-હેતુ 'સ્વાશ્રયીલગ્નજીવન પ્રયાણ' ના ઉપદેશમાં આવી જશે. ત્રીજે નીતિધર્મ પ્રયાસ, તે પરસ્પર જીવનધર્મ-ફરજ, જેવાં કે પ-રોપકાર, દયા, આશ્રય, દાન, વિવેક, સહાય, જ્ઞાન, ક્ષમા, પ્રહાર્ય-નીશ્રેષ્ઠતા, આતિથ્ય સેવા, સત્કાર; વૃદ્ધ, અશક્ત, રોગી, બાળ, અપંગ, વિગેરેની માવજત, પોષણ, વિગેરે વિગેરે આ જીવનના ખાસ ધર્મ છે; તેની દરેક વ્યક્તિને મસ્તકે જન્મથીજ જવાબદારી રહેલી છે. ચોથો અને સર્વથી છેલ્લો તોપણ સર્વથી અત્યુપયોગી પ્રથમાવશ્યક ધર્મભક્તિ પ્રયાસ છે. ચૈત્ય અને દેવ, માતા અને અને પિતા, વડિલ અને ગુરૂ, પતિ કે શેઠ, પરોપકારી તથા આગેવાન, રાજ્યપિતા અને જન્મભૂમિ વિગેરે પુજનીક અને માન-નિય સ્થાન-પાત્રો તરફ ભક્તિભાવદર્શન, વિગેરે સત્કાર વિન-યનો ઉપદેશ એ છેલ્લો આ જીવનનો અને આ પછી આપણે મનુષ્ય માત્રનો ઉંચામાં ઉંચો શુભાશય ઇચ્છક ફળ દાતા છે; પહેલો પ્રયાસ આર્થિક ઉન્નતિ અર્થે, બીજો પ્રયાસ શારીરિક ઉન્નતિઅર્થે, ત્રીજો આ લોકે પરમાર્થિક અને સુખદાયી, જ્યારે છેલ્લો ને ચોથો આ લોકે તેમજ પરલોકે વંશપરંપરા સર્વને સુખ-દાયી છે. આ રીતે આ ચારે પ્રકારના ઉપદેશનું કાર્ય જે મહા મુશ્કેલી ભર્યું (લાગે) છે તે (ઉપદેશનું) જ માત્ર કોન્ફરન્સે કે અન્ય ઉપદેશક મંડળ વા વ્યક્તિએ આદિથી અન્ત સુધી પાર પાડવા મથવું, એજ સ્વધર્મ માની લઈ આગળ પ્રયાણ કરતાં જવું તેજ ઉત્તમોત્તમ કર્તવ્ય છે; અને દ્રવ્યાર્થિક સર્વ પ્રકારનો પ્રયાસ માત્ર દ્રવ્યધિકારી સલાહકાર મંડળને સોંપી રાખવો અને દ્રવ્ય કોઠારના સંરક્ષણ તથા સહવ્યયના દૃઢ વિશ્વાસ-ઉત્તેજન અર્થે 'જૈનજેનક' નામે સાર્વજનિક ધનસ્થાન નીર્મી એટલો વહીવટ, ઉત્તમ જનોની શેર વિગેરેની સહાયતાથી દેવ તથા સાર્વજનિક દ્રવ્ય આ નિર્ભયસ્થાન સાથે જોડી દઈ લોકોને આર્થિક આશ્રયવડે સહાયભૂત થવું એજ માત્ર ઉચિત માર્ગ અમને તો દીસે છે. અસ્તુ.

(અપૂર્ણ.)

અત્યન્ત ખેદકારક મૃત્યુ.

શેઠ ચીમનભાઈ નગીનદાસ.

આપણી કોન્કરન્સના એક જનરલ સેક્રેટરી અને શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીનો વહીવટ કરનારી કમિટીના એક મેમ્બર શેઠ ચીમનભાઈ નગીનદાસ આસો શુદ્ધી દના રોજ અમદાવાદ ખાતે પંચત્વ પામ્યા છે, એમના જેવા એક પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થના મૃત્યુથી આપણી કોમને એક ખોટ પડી છે. એમના કુટુંબ પર આવી પડેલી આપત્તિમાં અમે પણ અન્તઃકરણ પૂર્વક ભાગ લઈએ છીએ. પ્રભુ એમના આત્માને શાન્તિ આપો.

શેઠ વીરચંદ દીપચંદ.

સી. આઈ. ઇ. જી. પી.

આપણી સમસ્ત જૈન કોમના પ્રથમ પંક્તિના આગેવાન અને—આપણી મહાન કોન્કરન્સના એક સ્તંભ—શેઠ વીરચંદ દીપચંદ સી. આ. ઇ. કાર્તિક વહી દના રોજ પોતાના અમદાવાદ ખાતેના ખંજલામાં લગભગ પોણાસો વર્ષની વૃદ્ધ વયે કાળ ધર્મ પામ્યા છે—એમના મરણથી આપણી જૈન કોમે એક નરરત્ન ગુમાવ્યું છે.

એક સાદામાં સાદી જીવંતીથી શરૂઆત કરી—આત્મ પ્રયાસથી વધતાં વધતાં મુખર્ષ ખાતે મ્હોટા મીલ—એજન્ટના વ્યાપારી ધંધામાં જોડાઈ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી પુનઃ તે વાપરી પણ જાણ્યું હતું—ખનારસ પાઠશાળાના એક આગેવાન સહાયક હતા, આપણી કોન્કરન્સના એક અગ્રેસર હતા. વૃદ્ધાવસ્થા છતાં એ મહાન સંસ્થાનું હિત હૃદયમાં રાખી—એના પ્રિસીડન્ટ તરીકે પણ એક વખતે એમણે કારભાર કરેલો છે.

લોકોમાં સન્માન પામેલા હતા એમ સરકારમાં પણ એમની પ્રતિષ્ઠા હતી. નામદાર સરકારે સને ૧૮૯૬-૯૭ના સાલમાં દુબકાળ સમયે એમણે કરેલી સખાવતો પીછાણીને એમને સી. આઈ. ઇ. નો માનવંતો ઇલકાબ બક્ષીસ કર્યો હતો.

એમના સુપુત્રોએ શિર છત્ર ગુમાવ્યું છે, એમને અને એમના અન્ય કુટુંબી જનોને અમે દીલાસો આપતાં ઇચ્છીએ છીએ કે એમણે પણ પોતાના ગુરજનનું અનુકરણ કરવું. મહુમના આત્માને શાન્તિ મળો.